

CSUKÓDÓ ZSILIPEK (X.)

A JÖVŐ EMBERE

BORDÁS GYŐZŐ

Sokáig azt hittem, nincs unalmasabb dolog a világon, mint modellt ülni a készülő festményhez. Nekem elhihetik, mert volt benne részem. Apám nem egy portrét készített rólam, kicsit, nagyot, komolyat, vidámat, karosszékben ülőt, könyv fölé hajolót, sőt, szobámban ott lógott az is, amelyen kora délutáni napsütésben, ellenzős sapkában állok a festőállvány előtt, palettával a kezemben. Micsoda lelkesedéssel festette ezt a képet, pózolás közben nekem is kedvem támadt a munkához. Megfesteni Einsteint, gondoltam, merthogy Sauer a gimnáziumban, ismét csak a kötelező tananyagot túl, róla beszélt. Nemrégiben vette át a Nobel-díjat. De moccannom sem volt szabad a kontúrozás közben, pedig már fáj a bal lábam, merthogy erre a merevített végtagomra helyezte a súlyt, s a kezem is zsibogott a nagy, szilvafából készült, ovális palettától. Igazi festő voltam, legalábbis ezen a képen.

Hogy mi örömét lelte a portréfestésben, nem tudom, de olyan szenvedéllyel vette kézbe ilyenkor az ecsetet, mint kártyás a lapokat. Munka közben pedig úgy megfeszítette idegszállait, hogy a teste remegett. Csak önarcképeit pingálta szinte csukott szemmel, oda sem nézve, sem a palettán kikevert festékre, sem a vászonra vagy lezonitra. Mintha csak maszatolta volna őket. Annyi volt belőlük, hogy nyugodtan osztogathatta barátainak. Emlékszem, Sztankovics doktort is megajándékozta, még hozzá közvetlenül azután, hogy megbékélt vesereségével azon a kaszinóbeli Chopin-esten. Sőt, dedikálta is: „Drága barátomnak, Sztankovicsnak” – írta rá a feszítórámára tintaceruzával, merthogy azt le-
radírozni sem lehet! Mivel érdemelte ki a képet? Nem azzal, hogy jobban muzsikált nála, hanem, mert amikor meglátta, fölkiáltott: „Vizio grande!” Én úgy éreztem, ezzel akarja kiengesztelni apámat, de mintha olasztudásának fitogtatása is benne lett volna, merthogy a nehéz idők ellenére ő ekkortájt járta meg Milánót, Rómát és Nápolyt. Be kellett azonban látnom, meg tudja magyarázni, mi tetszik neki a képen.

– Ez a képed – mondta, mert ekkor már tegeződtek – nagyon kegyetlen, sőt tragikus, de ettől nyeri el mélységét. Olyan vagy itt, mint egy megbántott hős,

ez a mélybarna az arcodon pedig tiszta lélektan. Ember, aki most nem látja, nem láthatja a jövőt.

Erre apám leemelte a stafelájáról, vette a ceruzáját, Sztankovics meg olyan boldogan vitte haza, mint a tomboláról a főnyereményt. Csak amikor már kívül volt az ajtón, jegyezte meg apám:

– Akassza oda a saját fatörzsei mellé, hadd legyen valami élő is.

Én akkortájt még nem jártam Sztankovicséknál Szivácon, de elfogadtam apám értékítéletét, aki szerint jobb lenne, ha csak a verseivel foglalkozna.

– Csak hallgass, te is írsz verseket, s nem gondolod, hogy ő ugyanezt mondatná rólad.

Érezhette anyám szavaiban a hideg kopogást, nyilván ezért nem válaszolt, inkább sűrű bajusza alól félhangosan röppentette ki a szájából: „Madame Bovary, c’ est moi”, a bőkot, amit mintegy ráadásul kapott még az indulni kész doktortól, s máris vonult a műtermébe átadni magát egy újabb önarképnek vagy a kukoricaföldeknek, a gyümölcsöt szedő asszonyoknak, a muskátliknak és befőttesüvegeknek vagy éppenséggel a fürdőző nimfáknak. Megfigyeltem, hogy a dicséret, amelyből mérvadót, mint Sztankovicsé is volt, nagyon ritkán kapott, igazán nagy hatással volt rá. Ilyenkor hetekig képes volt megfeszítetten dolgozni, s volt, hogy egy kiállításra való anyaggal rukkolt elő. Az utóbbi időben azonban kitől kapott volna ilyen dicséretet. Kiállítása a háború óta nem volt, s valami dermedt csend vette körül nemcsak őt, hanem a zombori, a szabadkai és az újvidéki festőket is. Amióta Tóni bácsi, műgyűjtő rokonunk eladta gyűjteményét, és egy bécsi cég prokuristája lett San Franciscóban, Pesten sem akadt pártfogója. Szóval se kiállítás, se kritika, s barát is alig, aki értené a festészethez, csoda, hogy bele nem süketült ebbe az állapotba! Nem is csodálkoztunk azon, hogy kedélyállapota, különösen az utóbbi időben, nagyon változó volt.

Fülszűrés voltam, amikor a két orvos barátja, ez a fliszpapír fülű meg Kovács doktor azzal nyugtatták anyám, hogy apám orvoslélektani szempontból a ciklotimikusok osztályába sorolható, mint a nagy humoristák és realisták legtöbbje, akiknél a duzzadó jókedv szinte pillanatok alatt alakul át mély mélabúvá.

– Én ezt sokkal jobban tudom – legyintett anyám, aki ilyen depressziós állapotaiból úgy igyekezett visszahozni a mába, hogy ilyenkor fokozott rajongással vette körül, leginkább odasimult hozzá, és aztán szinte gyerekesen a fülcimpájával játszott, volt, hogy az ölébe ugrott, és bajuszát simogatta a bajuszkefével, s próbálkozott a kevésbé sikerült festmények föltaksálásával is. Nem illő dolog, hogy kibeszélem, de ha az ilyen apróságok nem segítettek, még lányt is szerzett neki, hogy „fesse meg”. S még ez sem volt mindig elég gyógyír világfájdalmas állapotának gyógyítására. Wili volt az, aki ilyenkor leginkább hatott rá. Mert ő volt az egyetlen, aki nem szerepet játszott előtte. Félnótás volt, szánalmas vigyora ott ült mindig az arcán ráncokba tolulva, amelyek azonban nemcsak a homlokára ültek ki, hanem mint valami redőny bordázata, borították be kopaszra nyírt fejének teljes felületét a szája szegletétől a tarkó-

jáig. A kín, a szenvedés és a szájalom ötvözete volt Wili, prototípusa annak az eszmei mondanivalónak, amit apám sokszor képileg is megfestett. Ezzel magyaráztam, hogy amikor betért hozzánk, apám máris kezébe nyomta a fityókot, ő meg vette elő a vázlatfüzetét, vagy éppenséggel mindjárt az ecsetjéért nyúlt.

– Maradj így! – mondta neki többször. – Most olyan vagy, mint a világ.

Honnan értette volna ezt Wili, nekem is időre volt szükségem, míg rájöttem, mit akar ezzel mondani.

A fényképészeti emulziólemezeknek a megsemmisítése után, negyvenötödik születésnapjára esett ismét búskomorságba, és ekkor anyám azt sütötte ki, én készítek róla portrét, mert úgy ítélte meg, arcképfestésben eléggé gyakorlottak az én vonalaim is.

– Ennél szebb születésnap ajándékot nem kaphatna.

Bármennyire is megtisztelő volt a feladat, félni kezdtem tőle. Talán nem is a súlyától, hanem mert valami olyasmit éreztem, mintha most nekem kellene feleltetnem Sauert, vagy ne adj, isten, gyóntatnom Leer esperesünket. Már hogy jönnék én ehhez? Sokáig birkóztam a gondolattal, s közben apám arcát fürkésziem, mert beláttam, előbb-utóbb ennek is eljön az ideje. Már majdnem fölkészültem a feladatra, amikor váratlanul levél érkezett: szobrász barátja, Jovanović közölte vele, a belgrádi minisztériumnál kieszközölt számára egy kötömböt, arandelovaci márványt, vasúton fog megérkezni.

– Ebbe a te mellszobrodatt vésem – közölte velem tárgyilagosan, s fél óra sem teltelt bele, máris a régi volt, sőt csakhamar szinte röpködni kezdett a nappali, a konyha és a műterem között, mint egykori stiglincem a kalitkája fiataatófészke, a hintája és az etetője között. Két nap múlva meg is érkezett a kő, s amint átvette az ibolyaszínű értesítést a kis, düledt szemű, kapkodva szalutáló, egyenruhás vasutastól, máris rohant az állomásra.

A kő fehér volt, mint a halak csontja, de bár mindössze fél köbméter, nehéz, hárman alig tudtuk az állványra emelni.

Ezután tapasztaltam, van unalmasabb dolog annál, mint modellt ülni a festőnek: pózolni a szobor megmintázásához!

A halálommal volt egyenlő az a hét, amikor a durva munkával elkészült, és odaültetett, hogy arcomat kezdje faragni. Órák hosszat csücsültem a kis fényképészeti forgószéken anélkül, hogy moccani is szabad lett volna. Ha a szememhez ér, kitámasztja gyufaszállal, hogy pislogni se tudjak, gondoltam, s mind nagyobb utálattal néztem az elől lassan formálódó, hátul pedig megmunkálatlanul, ripacosan hagyott tömböt. Csak azt csodáltam, milyen lelkesedéssel dolgozott ismét, mint a vonatkerék a síneken, úgy csattogott a kő az ütései alatt. Minden öt-hat ütés után néhány pillanatnyi csend következett, ekkor simította le kesztyűs kezével a szobrot, és távolította el a törmelékét, rámpillantott, majd ment neki ismét a vésővel és a kalapáccsal, mint bika a torréadornak. Még a táncában is volt valami bikaviadali, mert most sokkal többet mozgott, mint festés közben, s a kalapácsütések után szüntelenül hátrálépett, hogy két-három lépésnyi távolságról is szemügyre vegye. Legfurcsább

az volt, hogy minderre csak a hangokból következtethettem, mert látni nem igen láttam semmit. Egy vonalban ültem a kötömbbel, s odafordulni, mint már mondtam, nem volt szabad. Csak arra a két-három percre eresztettem el magam, amikor anyám limonádét vagy gyümölcsöt hozott be felfrissítésünkre. Ilyenkor törölte le apám homlokáról kóporos törülközőjével izzadságát. Nem volt könnyű munka.

- A megbékélés szobra lesz ez – mondta egy pihenő közben anyámnak.
- Hátul ez így marad?
- Ez? Igen, ez itt eldolgozatlan marad.

Nem értettem, miért, mint ahogy Klárát sem értettem az utóbbi időben. Az első napi pózolás után elmeséltem neki, hogy apám még krétával is berajzolta a padlón a kisszék helyét, ha elmozdítanánk, mindig pontosan ugyanarra a helyre kerüljön vissza, és azt mondta: „Te most mindig abba a pontba fogsz nézni”, és mutatott a műterem túlsó falára, ahol éppen a három táncoló gráciát ábrázoló festménye lógott. Az a pont, amit olyan határozottan jelölt ki nekem, nem volt más, mint a középső hölgynek karjával félig eltakart feje. Nos, Klárának azt is meséltem, hogy abba a pucér hölgybe őt képzeltem bele, már csak azért is, mert úgy véltem, így könnyebb lesz elviselni az unalmat. De erre Klára szinte sértődötten mondta:

- Te engem meg fogsz utálni.
- Már hogy utálnálak meg – tiltakoztam –, nincs annál szebb látvány.
- De meg fogsz utálni – ismételte, aztán sarkon fordult, és faképnél hagyott, én meg álltam bambán az utcán, mert akkora képtelenségnek tartottam, amit mondott, hogy utána se mentem.

Modellezésem harmadik vagy negyedik napján erotikus vágyaim csillapodásával már nem az előremutató kéz alatt szelíden gömbölyödő melleket figyeltem, hanem a hason rakódni kezdő zsírpárnákat, majd az ideálisnál magasabban fekvő csípőt. A combjai is lehetnének vékonyabbak, kaptam rajta magam alapos anatómiai vizsgálataim során. Mondjam-e, a lány többé nem kínálta magát, csak test volt, s nem is az ideális.

Megrémültem a gondolattól, hogy Klárának igaza lesz. Ezért behunytam a szemem, és percekig csukva tartottam. Ekkor jelent meg ő a képzeletemben, piros ruhájában, és szemrehányóan még mutatóujjával is felém bökött:

- No, látod, hogy meg fogsz utálni, mert az a lány nem én vagyok.

Talán ki sem mondhatta rövid mondatát, máris észhez kellett térnem. Apám hozzám vágta nehéz törülközőjét.

- Munka közben nem alszunk!

Legszívesebben fölugrottam volna, hogy szaladjak Klarához bocsánatkérően, de ebben a percben nyikordult az ajtó, s mielőtt apám ismét belefeküdt volna a szoborba, Sztankovics hangját halottam. A lehető legjobbkor jött a savószemű. Neki is esett azonnal, tapogatta, simogatta, nézegette, aztán kétszer-háromszor körbejárta.

- Az ember jobbá lesz, és ezáltal jobbá teszi a társadalmat, jól mondom, Pepi?

Apám elégedetten intett, hát ezt akarta ő kifejezni a csiszolt és csiszolatlan

felülettel, s hogy én most nemcsak szobor leszek, hanem szimbólum is, honnan tudhattam volna. De most nem is törődtem vele, mert amint elkezdtek beszélgetni a szobor végtelen nyugalmáról, meg arról a rémületlenségéről, ami oly nagyon meghatározza, én nyugodtan mehettem, mert az ilyen eszmecserének leginkább csak a hajnali vonatindulás vetett véget. Boldogan röppentem ki a házból, s úgy éreztem, most már ismét van szívem, tudom, kezem és lábam, mert ott pózolván már a lelkem is kiköltözött belőlem, hogy elcsám-borogjon, mint cselédlány a kimenőórán.

Csak zsebpénzért ugrottam vissza egy percre.

– Hallottad, betiltották – dörmögte apám az állvány mögül.

– Mikor?

– Weis mondta, ő hallotta a rádióban.

– Miféle rádióban?

– Hát te nem tudod? Rádiót vett húsvétra.

Hogy ezt nekem nem is mondták. Lám, ezért mesélt Sauer a legutóbbi órán Marconi kísérletéről, arról, hogy rádiósugarakkal valami csengőt szólaltatott meg. Sőt, azt is mondta, hogy most már az Atlanti-óceánon túlra is küldenek üzeneteket éteri hangon.

Csak az utcán öntött el valami boldogság e szó hallatán, hogy rádió, és már el is képzeltem, hogyan fogom, ha csak egy percre is, fölcsatolni a macskabajuszos fülhallgatót, mert a Bács megyei Naplóban láttam már fényképet arról, Angliában hogyan rádióznak. Sauer lerajzolt a táblára egy kristálydetektort, ami úgy működött, hogy a huzal kapcsolatba került a kristállyal.

– A világ csodája ez a detektoros rádió – magyarázta –, csak ki kell még fejleszteni a pozitív és negatív elektródok rácsát, és akkor zsinór nélkül is közvetíteni lehet a hangokat. Egy korszerű telefonkészülék képe jelent meg a tudományban, de hogy a világ e nagy csodája már itt van Ú.-ban is, Weisék cukorgyári villájának a nappalijában, erre gondolni sem mertem volna.

Megkérem Weis urat, mutassa majd meg nekem a rádiót, és akkor magammal viszem Klárát is, villant át útközben az agyamon, s biztos voltam, ezzel ki fogom őt egészíteni. Hogy lehettem akkora ökör. De ha a női önértetnek ezzel a formájával még nem találkoztam.

Olyan hidegen fogadott, hogy ahhoz képest az otthoni kötömb izzó test volt. Csakhogy azt nem kérdezte, mit akarok. Így, kényszeredetten apjának magyaráztam, hogy Weis úrék igazi rádiót vettek, nem detektorosat, macskabajuszosat, s hogy hamarosan meghívják bennünket. . . De még mielőtt előadtam volna mindazt, amit magam sem tudtam, mogorván jegyezte meg: „Volt miből megvenniük, minden répát másodosztályúként vettek át.”

Jobbnak láttam kifordulni. Kértem ugyan még kölcsönbe egy füzetet Klárától, amit most természetesen nem talált meg, s leferrázva és megszegényítve indultam haza az esti szürkületben. Már csak az artézi kútnál tértem magamhoz, suhancok gyűrűjében találtam magam.

– Te mit keresel mindig erre?

Éreztem, jobb nem ellenkezni, de a gyűrűből sem tudtam kitörni. Lökődtek, én vissza, oldalba böktek, megpróbáltam ellenállni, tányérsapkámat leütötték a fejemről, fölkaptam, de az állam egy hirtelen odahajló térdbe koccant. Fájt. Nem volt más kiút, egy nagy ugrással ki a gyűrűből. Gáncs. Por és fű vegyült a számba, de ha négykézláb is, usgyi! És ekkor a hátamon valami kemény koppanást éreztem, de úgy tűnt, sikerül egérutat nyernem. Még vissza néztem, mennyire vannak a nyomomban, kissé lemaradtak, ebben a pillanatban ért az ütés, amely megtántorított. De a lábam vitt tovább.

– Legközelebb husággal kapsz – hallottam még a telepes fiúk kiáltozását.

Sajgott a halántékom, zúgott a fejem, éreztem, púp nő a homlokomon. Érdekesmód ekkor mégsem az irántam vad indulatokat tápláló fiúkat, hanem Klárát okoltam. Igaza volt Sztankovics doktornak, amikor azt mondta, a nők olyanok, mint a macskák, kiszámíthatatlanok. Néha meg sem kell őket simogatni, máris dorombolnak, dörgölöznek, máskor meg mindenért fújnak.

– Képzeld kisfiam, húsvét vasárnapján rádiót fogunk hallgatni kint a cukorgyárban! Az imént nézett be Weis úr és hívott meg mindannyiunkat, Kovácsékat, Saueréket, Wagneréket, Székelyéket, Sztankovics doktort Piroska kisasszonnyal együtt meg Jovanović prótáékat, Leert. . . Te jó ég, mi történt veled? Véres az arcod.

– Megdobáltak kövel.

– Kik?

– Azok – s mutattam a csatornapart felé.

– Gyere, azonnal lemoszuk, és megmutatjuk Kornélunknak, szerencse, hogy itt van.

– Még mindig itt van? – kérdeztem fölöslegesen, de azért, mert most nagyon megvoltam a társasága nélkül.

– És Sauer is.

Na, csak ez hiányzott.

– Mit csinálnak? Politizálnak?

– Pszt! – tette anyám a szájára a mutatóujját. – Megszüntették apadék páholyát, de erről egy szót sem.

– Betiltották, hallottam, tűzbe lehet dobni a glasszékesztyűjét, a sétabotját, s be sem kell fejeznie a szobromat.

– Nem az ittenit, a pestit. Fájt?

Ecetes borogatással vonultam be a nappalival szomszédos szobámba. Tüköröm is tanúsította, hogy most néhány napig biztosan nem kell modellt ülnöm. Ilyen ábrázattal nem lehetek „a megbékélés szobra”, és még valami Wili-féle vígyor is kiült az arcomra. Csak Weisékre és a rádiójukra nem tudtam haragudni. Most is biztos az a téma odabent, mert igen hangosak voltak. Aztán hallgatózni kezdtem, még a fülem is a tömött ajtó kulcslyukára tettem.

Sztankovics vitte a szót, szokásától eltérően lassabban, tagoltabban beszélt, mintha csak diagnosztizált volna:

– Ha ebben a mi zűrzavarunkban jobban körülnézünk, csak egyetlen kiutat találhatunk, a jövőt. De az ellentmondásoknak meg kell szűnniük, a szenvedélyes pusztító erőnek csillapodnia kell, mert abban nincs semmi logika. . .

A kilincshez ütődött a púpom. Fölszisszentem.

– Teri, van itt valaki? – kérdezte apám.

– Csak Albertunk érkezett haza.

– Jó – mondta apám, majd nyilván a társasághoz fordult: – Ez igaz, de a le-szerelési értekezletek ellenére mégis mindenki csak fegyverkezik, az emberi-ség pedig éhezik. Az államok milliárdokat és milliárdokat pazarolnak ágyúkra, hadihajókra, tengeralattjárókra. Mindenki tudja, hogy így nem mehet tovább, de senki semmit nem tesz.

– Ismeritek August Comte mondását? – szólt most közbe Sauer. – „Savoir, pour prévoir.” De mert az egzakt tudás semmi bizonyosat nem mond a jövőre nézve, én ezt így módosítanám: „Desirer, pour prévoir”. Őszintébben hangzana.

Nem vitás, boldogabbnak éreztem volna magam Klára karjai között, csak az vigasztalt, hogy ez a hallgatóság olyanak tűnt, mint a rádiózás, senkit sem látok, csak a hangokat hallom.

– Meg kellene írnod – mondta apám nyilván Sztankovicsnak –, hogy a technikától, és nem az észtől, az általad emlegetett rációtól várhatnánk valamit. Látod, a műszaki tudományok döbbenetes gyorsasággal haladnak előre. Hát nem csodálatos, hogy a Zeppelinek már megkerülték a Földet, hogy az óceánt átrepülőikkel naponta találkozunk, vagy nem csoda, hogy Weisék készülékével, mondjuk, Briand beszédét az elhangzás pillanatában Genfből több ezer kilométerre azonnal hallhatjuk, hogy ágyunkban fekvé jut el a fülünkbe a londoni Szent Pál katedrális harangjainak a kongása, vagy hogy rádiótávíróon küldött képeket láthatunk másnap az újságban arról, hogy az angol király megnyitja a Rond-table konferenze-t?

– Jó, de ugyanennek a nagyszerű technikai vívmánynak az „eredménye” az is, hogy három-négy millió lakosú várost fél óra alatt gázbombákkal meg lehet semmisíteni, úgy, hogy egy közönséges tetű sem éli túl!

– Hát ez az – mormogta apám – pontosan ez az: az új kor technikája meghódítja a levegőt, az étert, miközben a politika ugyanazon a ponton marad. A földön, itt – és hallottam miként veri ujjaiával az asztal lapját –, az új technika, az új műszaki világ nagy egyesüléseket követel meg, ezzel szemben az országok még szigorúbban megvonják egymás közt a határokat, a népek elszigetelése még szörnyűbb lesz. Valami őserő mozgat itt mindent. A napokban, amikor kint jártam Weiséknél, megmutatta: külön kuglipályát kellett csinálni a mieinknek, és külön a telepéseknek. Minduntalan összeverekszenek. A múltkor már késelésig fajult a dolog.

Újabb szenvedő alany lennék magam is? Ha azzal a kövel fejbe nem vágunk, és rá nem ragadok erre a kulcslyukra, talán soha meg nem értem a technika hétérmérföldes előrehaladásának és a politikai gondolkodás csigalassúságának a keyetlen dialektikáját.

Hallgatózásomnak anyám vetett véget, aki bejött megnézni, hogy érzem magam.

– Ezt meg kell mutatni a doktornak.

Inkább az ablakon ugrottam volna ki, mint hogy most ilyen képpel állítsak be, a doktor és osztályfőnököm elé. Sértődöttségemben és dühömben az ágyra vettem magam. Itt talált meg Sztankovics. Gondosan megvizsgálta a sebeimet, aztán letörölte a szivárgó vért, sebport hintett rá, Burow tablettákat vett elő táskájából borogatáshoz, és aspirint adott, két napig ebből vegyek be reggel, délben, este.

Ha nem is a púppal, de jókora véraláfutással látott meg másnap reggel Klára, a döbbenettől még a táskáját is a földre ejtette, és már messziről, kérdezte, mi történt?

– A barátaid – utasítottam vissza, most már többnyire színlelt sértődöttséggel a közeledését, és el is fordultam.

Egész nap szinte kerültem a tekintetét, de amikor az utolsó óra után megkérdezte, találkozunk-e a nagy malomnál, hatkor, bólintottam. Ott is voltam ahogy megbeszéltük, nyolcig volt a gimnazisták kimenője, és az esti sötétségben találtunk egy nagy fát, amelynek törzse mögött jól meg lehetett bújni. Éppen megbocsátóan adta át magát ölelésemnek, amikor anyám hangját hallom:

– Fiam, a gyógyszered. Nem vetted be.

Soha nagyobb szégyen nem ért, a villámcsapást is szívesebben elviseltem volna, mint ezt a tettenérést, megalázást.

– Az anyuka egy szem kisfia – pimaszkodott Klára, miután, mi mást tehettem volna, odamentem dühösen, a számba dobtam a most ízetlennek tűnő tablettát, és még vizet is ittam rá a porcelánfejű patentüvegből, amelyet a kötényéből vett elő.

– Csak ne maradj sokáig – mondta még, s azonnal eltűnt a sötétben.

– Fontos munkánk lesz, tértem sietve más témára Klára előtt, ez a doktor tegnap apámnak adott egy titkos német írást. Nézd. Meg akarom fejteni.

A malom nagy lámpája alatt álltunk meg egy percre. Ő kezdte olvasni: „A nagy tirannusok és hódítók kora sosem jár le, s mindig lesznek, akik egyéni ambíciókból kifolyólag a tömegeket is magukkal tudják vonni. Nietzsche is a tömegek korának nevezi a mait. Azt tudom csak elfogadni, hogy egyfajta kollektívizmus irányába haladunk, de a hadvezérek nem vonulnak be a múzeumba, nem lesz belőlük viaszba.”

– Marhaság, mit akarsz ezzel?

– Nem! Csak nem tudom, mi lehet.

Mivel Klárában nem leltem segítőtársra, este magam merültem bele a hosszú gépirat rejtélyes világába, tehettem, mert a csúf véraláfutás nemcsak engem, apámat is zavarta. Lassan haladtam a nehéz német mondatokkal:

„Ich las hauptsächlich darum die Worte Veljko Petrović, weil seine ganze Vergangenheit, seine dichterische und publizistischen Bestrebungen rein nationalistisch waren. Und wenn er als wahrer und aufrichtiger Nationalist von den Erscheinungen des heutigen Lebens diesen Schluß zieht, daß die Staaten ihre Grenzen unmerklich machen müssen, daß die Völker sich miteinander verbrüdern müssen, weil es das Leben befiehlt und die Entwicklung der Menschen, dann steht es vor uns klar da, was der wahre Nationalismus ist. Der Na-

tionalismus kann heute keine Politik mehr sein die Zeit der nationalistischen Politik ist schon vorüber – veraltet. Der Nationalismus schaltet sich aus dem politischen Leben aus, die Zukunft, die mächtige Technik schließt die konservativen und starren Tendenzen, die im Gegensatz mit der heutigen Zeit und Entwicklung stehen aus. So kann der Nationalismus kein politisches Programm mehr sein, sondern nur aufrichtige, innige Liebe für ein Volk, für eine Kultur, für eine Sprache. Der Nationalismus bleibt also eine Liebe, die ebenso wie die Mutterliebe schön und heilig ist, aber aus welcher Wut und Waffen zu schmieden, ist nicht nur ein böses, gewissenloses Spiel, sondern eine sinnlose Gewalttat gegen den Fortschritt, gegen die Technik und gegen die seelische Entwicklung der Menschheit. Aber der reine Nationalismus als wahre reine Liebe kann auch in der Seele des Zukunftsmenschen leben, wenn auch dieser Mensch in seinem Denken, Handlungen und Weltanschauung ganz international sein wird.”

Úgy éreztem, komoly tanulmánynak a vázlatát olvasom, de nem tudtam szabadulni a gondolattól, hogy tiltott gyümölcshez nyúltam. Valami titkos szervezkedés alapszabálya. Egy újonnan szerveződő páholyé, ha már a meglévőt betiltották. S mi lesz, ha ezt megtudja a csendőrség, és értem jönnek, elvisznek, vallatnak, mint Wilit szokták. Annak idején apámat egy karácsonyfa miatt hurcolták meg, hát akkor ezért. . . Hirtelen elmosódtak előttem a határok, s csak akkor nyugodtam meg, amikor eszembe jutott, hogy itt maga a király is. . .

De ha már belefogtam, végigolvastam, s hogy fordítói szenvedélyemnek is eleget tegyek, füzetembe magyarra fordítva írtam, amit olvastam. Ismét Székely Sándor igazgató intelmére gondoltam, mint amikor Medgyessy Ferenc levelezőlapját rakatta el velem. Majd valaki egyszer talán hasznát veszi, vagy megcsodálja, mint egy festményt. És az a szobor is, rólam, mi másért készülne, önmagáért és másokért, okoskodtam. Hogy később ennek a szövegnek még én is hasznát veszem, akkor nem sejthettem. Szóval:

„A jövő embere kollektíva embere lesz – állította Sztankovics doktor. Ma már látjuk, hogy az államok berendezkedése többé-kevésbé közösségi alapon nyugszik, és az irány feltétlenül ez, a kollektivizmus iránya.

Ferrero, a nagy olasz történész egyik cikkében írja, hogy napjainkban már csaknem mindenütt a nép szuverenitása az uralkodó; ott viszont, ahol nem gyakorolja a hatalmat, szintén nem tagadják meg, csupán átmeneti állapotról beszélnek. Valójában a háború óta sok szó esik a nép szuverenitásáról, és amennyiben a parlamentarizmus valahol válságba jut, a kollektívizmus a parlament épületén kívül találja meg új alapjait. A wilsoni pontok nem valósultak meg, ám az elvek, amelyeket Wilson 14 pontjában tömörít, az új világ princípiumaivá váltak, azé a világé, amely immáron a kollektívizmus felé lépdel.

A XIX. században a szabadság és az egyenlőség még szövetségesek voltak, ma ellenfelek. A kommunizmusban megtestesülő egyenlőségszme élet-halál harcot vív a liberális szabadságeszmével. A kommunizmus ki akarja irtani a

szabadságot, a liberalizmus pedig az egyenlőséget. A nyugati civilizációk a liberális eszméken nyugszanak, a bolsevizmus ezzel szemben a szocialista eszméken. A Nyugat tulajdon nagyságát és felvirágzását az individualizmusnak köszönheti. A XIX. században azonban eme szabadságeszme ellen maga az egyenlőség eszméje lázad föl. Az egyenlőség mechanikus, a szabadság szerves. Így robbant ki a harc ezek között az egykoron szövetséges eszmék között. A jövőben ezeknek az ellenségesen egymással szemben álló eszméknek ki kell békülniük, mégpedig egy harmadik eszmében, a testvériség eszméjében. És így fognak majd a francia forradalom nagy eszméi, Liberté, Égalité, Fraternité, végül is egyesülni, és egy új kollektívizmusból megvalósulni, amely egyidejűleg lesz mechanikus és szerves, szocialista és individualista, lévén, hogy a harmadik eszme, a testvériség mindent együvé olvaszt a szeretet lángjaival. Így aztán a kollektívizmus nem fogja megsemmisíteni a személyiségeket, csupán az ember fogja a szükséges egyéni cselekvést nélkülözni a mechanizált világ következtében. A jövő emberének azonban ebben a kollektívizmusból is biztonságban és szabadnak kell éreznie magát.

Amióta léteznek népek és államok, a szabadság és a biztonság azóta a legfőbb érték. Mindkét cél része az emberi természetnek. A rabságban levő állat ki akar szabadulni. Az üldözött vad biztonságba akar jutni. Az emberi történelmen a szabadságvágy vörös fonalként húzódik végig, s ez a jövőben is így lesz. Nemcsak a politikai és szellemi, hanem a műszaki és gazdasági fejlődés is szabadságharc. Harc a természet béklyói és a tévedések és a tudatlanság ellen. A biztonság a másik nagy követelménye az embernek. A civilizáció kezdete óta az embert fokozott biztonság veszi körül. Az ember nem akar az állathoz hasonlóan egyik napról a másikra élni, hanem tervez, épít, alakít. Ehhez stabilitásra van szüksége. Ehhez biztonságra van szüksége. E jelentős törekvések a jövőben is feltétlenül folytatódni fognak, és kétségtelenül tökéletesebb szintet fognak elérni, ha abszolút szinten nem is, következőképpen nagy valószínűséggel hihetjük, hogy a jövő embere nagyobb és szabadabb szociális biztonságban fog élni. A Nyugat súlyos beteg. A modern élet valamennyi kritikusa kezdi felismerni ezt; ott gyülekeznek a betegség körül. Mindenki a saját elméletével.

Az orvosok közül némelyek gazdasági gyulladást, mások politikai daganatokat, ismét mások erkölcsi okokból fakadó testhőmérséklet-emelkedést állapítanak meg. Mindenki azt a szervet akarja megműteni, amelynek a szakorvosa. Hogy is ne, hiszen materialista orvosokról van szó. Nem ismerik fel, hogy a minden szervi megbetegedés voltaképpen csak tünet, azt, hogy az egész szervezet beteg, és hogy a gyógyítás csakis a lelki és testi egyensúly helyreállításával lehetséges.

Maga a Nyugat életmódja is beteg. Elvesztette formáját, mert nem tartott mértéket. Kuruzslók által hagyta magát megtanácsoltatni. Nem engedett azonban minden betegség mély gyökereket, a materializmus és a hitetlenség. A gyógyulás csakis azáltal lehetséges, hogy harcolunk ellenük, nehogy mély gyökeret engedjenek. Ezek után lesznek ismét egészségesek a szervei, mint amilyen a gazdaság, a politika és a morál.

Jóllehet a materializmus még mindig a kezében tartja a világ egész hatalmát, minden hadseregét, összes pénzét és fegyverét, mégis már most gondolkodnunk kell az idealizmus végső győzelmére. A legjobb ifjúság, amely szintén látja a katasztrófát, amelynek peremére a materializmus a világot odasodorta, szintén új utakat keres. Meg is fogja találni, amennyiben előre, a nagyobb szabadság, a nagyobb erők és a kiteljesedettebb szépségek irányába lépdel. Ha tehát az idealisztikus hithez, a heroikus cselekvéshez és a legnemesebb vezetéshez visszatér. Amennyiben határozottan otthagyja a káosz útját, és rátér kozmosz útjára: a forma útjára, az új forma útjára, az idealisztikus forma útjára.

S nekünk nem szabad kételkednünk ebben az útban, a jövő ilyen irányú fejlődésében. Már ma látjuk a menekülést, de legalább a menekülésre való hajlamot a materializmustól. Már ma látjuk, hogy nem pusztán egy új tárgyiasság, hanem egy új erkölcsiség van keletkezőben. A XIX. század materializmusa maga alá temette az erkölcsiséget, ami azonban a XX. század idealizmusa révén újjá fog születni.

»A tudomány maga a XX. században a materializmus révén egy új világképet döntött le.« Ostwald a materializmus helyébe az energetikát helyezte, miután az anyagot az energia megjelenési formájává nyilvánította. Egy anyagi jelenségből a világ energetikai világgá alakult át. És Einstein pedig fölborította az abszolútót, a pozitívot, ami egészen napjainkig megdönthetetlen a tudományban. Így keletkezett egy sugarakból és hullámokból, erőkből és ritmusközből, energiákból és harmóniákból összetevődő világ. A matéria maga is csak valami relatív, az ismeretlen erő formáinak egyike. Így lett a holt és mozdulatlan világmindenség ismét élővé, minden dolog a lélek számára átláthatóvá vált, a lélek ismét felfedezte, hogy a mindenség összes erőivel rokonságban van. Az energiafizika és az einsteini elmélet szabad teret adott az idealista metafizikának. Az ismert és a látható ismét úgy jelenik meg számunkra, mint az ismeretlen és a láthatatlan szimbóluma. Így alakul ki ismét egy új etikai idealizmus, amely Nietzsche tanára támaszkodik, hogy a boldogság és a boldogtalanság csak mellékjelenségek és az életért vívott harc melléktermékei, lévén, hogy a valódi célnak az ember magasabb fejlettségének kell lennie. A művészetben is győzedelmeskedett a naturalizmussal szemben az új idealizmus. A művészet célja ma már nem a természet utánzása, hanem annak fokozása és stilizálása. A művészet világa erősebb, szebb és tisztább, mint az, amelyben mi élünk.

A legmélyebb összefüggést ismerjük föl ma a művészet és az etika között – Coudenhove-Kalegri, a jelenkor legnagyobb filozófusa szerint –, annak erősítő, felvilágosító, megnemesítő és tisztító hatását, amelyet a nagy művészi alkotás az emberi természetre gyakorol. A vallástalan európaiak számára így hát a művészet azt a szerepet veszi át, amelyet a vallásos Európa számára a kultusz játszott el. A dogmatikus vallások helyébe a szépség lép, ami az ókori Görögországban már egyszer valódi vallás volt. Az új ember ismét szép és ideális lesz, így jön létre a saját tökéletesedés iránti vágyakozása a szépség után.

Láthatjuk tehát, hogy a jövő embere mindinkább eltávolodik a materializmustól, szép és ideális akar lenni a szó etikai értelmében, és önmaga tökéletesítése öncéllá válik. Már ma látjuk a materializmus pusztulását, azt, hogy az emberi lélek a metafizikusát, az idealizmust kutatja, új irányt vesz, szépülni és nemesedni akar. Ha az eszmék nem is mindig a legvilágosabbak, az irány adva van, és tisztán látjuk magunk előtt, tudjuk, hogy a jövő embere melyik irányba fog előrelépni.

Kedves testvéreim! Mindez ideig a jövő emberét tárgyilagosan, objektíven, az érzelmek és a kívánalmak befolyásának kizárásával nagy, ámbátor valószínűnek tűnő vonalakkal akartam vázolni. Megkíséreltem bensőmben teljesen kizárni, de legalábbis visszafojtani a szabadkőművest. Nem hiszem ugyan, hogy a hűvös tárgyilagossággal szemben vétkeztem volna, olyan valószínűséggel determináltam a jövő emberét, amelyet minden gondolkodónak többé-kevésbé el kell ismernie. A vázlatból azonban egészen világosan látható, hogy a jövő embere olyan ember lesz, amilyenek mi, mi, szabadkőművesek megalotjuk. Valami hasonló történt velem, amikor Dante II Paradisóját olvastam, s amikor elérkeztem a következő strófákhoz:

Questo decreto, frate, sta sepulto
agli occhi die ciascuno, il eni nigegno
nella fiamma d'amor non e adulto;

E végzés, testvér, fátyolba fonódott
oly lélek szeme előtt, mely tűzében
szent szerelemnek nem acélozódott;
(Babits Mihály fordítása)

Ezt a kinyilatkoztatást, testvéreim, az a lélek, amely nem a szeretet lángjában növekedett, nem érti, nem hallja. Mélyen megindított, amikor olvastam. Noha Dante nem volt szabadkőműves, ezeket a szavakat csak egy szabadkőműves vethette papírra. A rejtvény megoldásának kulcsát a szabadkőművesi gondolkodás egyik időtálló igazsága adta a kezembe. Még mindig nem ismerjük ugyanis ideológiánknak végtelen hatalmát.

Charles Fourier, a szocializmus nagy előfutára, aki szerint a szeretet törvénye minden népre egyaránt érvényes, néhány mondatot a szabadkőművességről is mondott: »Az évszázadnak ezen a ponton egy teljesen új kérdés tevődik fel« – mondta Fourier, s hozzátézi: – »Mind ez ideig nem ismerte fel azokat az értékes erőket, amelyeket a szabadkőművesség nyújt.« Olyan, mint a csi-szolatlan gyémánt, amelynek árát alábecsüljük, nem tudván igazi értékét. Így például a ghanai bennszülöttek mindaddig lábbal rugdosták az aranyrudakat, amíg a mohó európaiaktól meg nem tanulták, hogy valójában mennyit érnek. S nekünk is fel kell ismernünk, kedves testvéreink, hogy a szabadkőművesség értékeit még mindig nem ismerjük eléggé, s ha nem is becsljük azonnal alá értékeit, de nem ismerjük értékeit mélységében, az örök igazságot, ezt a vég-

telen hatalmat, amelyek szimbólumaiban, misztikájában és testvéri szeretetében rejlenek. Csak akkor keletkezik szakadék, amikor valami mást szeretnénk megkeresni, és a szabadkőművesség fénycsóvjába kerülünk, abba a fénycsóvába, amelyet a múlt ugyanúgy átvilágít, mint a jövő, a testet ugyanúgy, mint a lelket. Ezt a fényt azonban nem lehet csak úgy a kezébe nyomni az embereknek. Mi magunk nem ismerjük fel, a jámborok hisznek benne és Istennek nevezik, azok, akiket a civilizáció elvakított azt állítják, hogy ők rendelkeznek vele, és ők maguk Értelmnek nevezik. A bölcsek sejtik és kutatják, és Igazságnak nevezik.

Ennél a félynél szeretnénk a jövő emberét keresni és megteremteni.” Aláírás: Dr. Kornelius Stanković, Stari Sivac.

(Folytatjuk)

Szenteleky Kornél festménye, 1919